

МОЖЛИВОСТІ МАРКСИСТСЬКОЇ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ В ДОСЛІДЖЕННІ ГЛОБАЛЬНИХ МЕТАМОРФОЗ СУЧАСНОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2015 ДАВИДОВ Д. С.

УДК 339.01.–044.922

Давидов Д. С. Можливості марксистської теорії та методології в дослідженні глобальних метаморфоз сучасного господарства

Мета статті полягає в дослідженні можливості застосування основних положень марксистської теорії та методології до аналізу сучасних глобальних трансформацій. Показано, що найбільшу цінність для сучасних досліджень представляють філософсько-методологічні основи даного напрямку, а не конкретні економічні висновки, які не завжди адекватні сучасним економічним реаліям. Проаналізовано основні положення формаційної концепції. Виділено поняття формації у «вузькому» і «широкому» розумінні. Розглянуто роль економічних відносин і свідомості в дослідженнях К. Маркса і сучасних представників даного напрямку. Показано, що найважливішим положенням марксистської теорії є можливість розгляду сучасних глобальних трансформацій і протиріч не тільки в аспекті закінчення домінування капіталістичної системи, а й переходу до першого етапу становлення постеконімічної системи.

Ключові слова: марксистська методологія, формаційна концепція, постеконімічне суспільство, загальна праця.

Бібл.: 14.

Давидов Денис Станіславович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: d.davydov@karazin.ua

УДК 339.01.–044.922

UDC 339.01.–044.922

Давидов Д. С. Возможности марксистской теории и методологии в исследовании глобальных метаморфоз современного хозяйства

Цель статьи состоит в исследовании возможности применения основных положений марксистской теории и методологии к анализу современных глобальных трансформаций. Показано, что наибольшую ценность для современных исследований представляют философско-методологические основы данного направления, а не конкретные экономические выводы, которые не всегда адекватны современным экономическим реалиям. Проанализированы основные положения формационной концепции. Выделено понятие формации в «узком» и «широком» понимании. Рассмотрена роль экономических отношений и сознания в исследованиях К. Маркса и современных представителей данного направления. Показано, что наиболее ценным положением марксистской теории является возможность рассмотрения современных глобальных трансформаций и противоречий не только в аспекте окончания доминирования капиталистической системы, но и перехода к первому этапу становления постэкономической системы.

Ключевые слова: марксистская методология, формационная концепция, постэкономическое общество, всеобщий труд.

Библ.: 14.

Давидов Денис Станіславович – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: d.davydov@karazin.ua

Davydov D. S. Possibility of Marxist Theory and Methodology for Studying Global Changes of the Contemporary Economy

The article is aimed to examine the possibility of applying the foundations of Marxist theory and methodology to analyzing the contemporary global transformations. The article displays that the greatest value for contemporary studies have the philosophical-methodological foundations of this direction, rather than specific economic conclusions that are not always adequate to the current economic realities. The main provisions of the formational conception were analyzed. The concept of formation has been highlighted in both «narrow» and «wide» sense. The role of both economic relations and consciousness was considered with regard to the Marx's works along with research by the contemporary representatives of this direction. It has been displayed that the most valuable provision in the Marxist theory is the possibility of addressing the contemporary global transformations and contradictions not only within the aspect of the ending of domination of the capitalist system, but of the transition to the first phase of establishing the post-economic system as well.

Key words: Marxist methodology, formational conception, post-economic society, universal labor.

Bibl.: 14.

Davydov Denys S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: d.davydov@karazin.ua

Сучасний світ характеризується численними господарськими трансформаціями: формування економіки знань, актуалізація ціннісно-інтелектуальної складової людської діяльності, численні технологічні зрушення, становлення постіндустріальної економіки і першого етапу переходу до постеконімічного суспільства. Виникає необхідність цілісного аналізу сучасних трансформацій, а також численних кризових явищ розвитку глобального господарства.

Як спроба виходу з методологічного «глухого кута», в якому знаходиться економічний мейнстрім, актуалізується марксистська теорія і методологія. Сучасними вченими приймаються серйозні спроби творчого переосмислення спадщини К. Маркса та його послідовників з урахуванням глобальних змін, що відбуваються

у світі. Враховуючи давню історію розвитку цього напрямку, а також наявність серйозної методології дослідження (на відміну від багатьох сучасних теорій), видається необхідним детально розглянути досягнення марксистської теорії в галузі аналізу глобальних господарських трансформацій.

Найбільшу цінність представляють загальні методологічні положення марксистського напрямку в його первинному і сучасному вигляді, що стосуються глобальних господарських трансформацій. Без вирішення питань, пов'язаних з методологією, адекватно зрозуміти процеси, що відбуваються на рівні людського господарства, неможливо. До того ж, більш конкретні ідеї засновників марксизму відображають суперечності однієї, капіталістичної, системи на певному етапі її розвитку

(середина XIX століття), з усіма відповідними висновками. Таким чином, акцент у нашому аналізі має бути зроблений, передусім, на соціально-філософській методології даного напрямку. Дуже важливо «виявити конкретно, що в марксисті має незаперечне значення і що обмежене епохою його власного становлення» [1, с. 17]. Особливо цікавими в цьому аспекті нам видаються більш ранні роботи К. Маркса. Що стосується більш конкретних питань, пов'язаних із глобальним господарством і досліджуваних за допомогою марксистської методології, то їх можна знайти у сучасних послідовників.

Почнемо розгляд даного напрямку з ідей К. Маркса і Ф. Енгельса, які пояснюють самі основи розвитку суспільства та глобального господарства. Насамперед вкрай важливо проаналізувати матеріалістичне розуміння історії, яке є одним із базових теоретико-методологічних положень, що лежать у підґрунті пояснення причин і головних рушійних сил глобальної господарської еволюції. Із самої назви концепції матеріалістичного розуміння історії вже очевидна її сутність. Вона розглядає розвиток суспільства в розрізі його матеріальної складової. Використовуючи ідеї представників класичної політичної економії, соціалістів-утопістів, німецької класичної філософії, перш за все Г. В. Гегеля, а також змінивши і доповнивши їх ідеями Л. Фейєрбаха, К. Маркс і Ф. Енгельс доводять необхідність матеріалістичного розуміння історії і всіх суспільних процесів, тобто розгляду їх з точки зору, перш за все, економічної детермінації.

Як стверджують К. Маркс і Ф. Енгельс, «виробництво ідей, уявлень, свідомості спочатку безпосередньо вплетене в матеріальну діяльність і в матеріальне спілкування людей, у мову реального життя. Утворення уявлень, мислення, духовне спілкування людей є тут безпосереднім породженням матеріальних відносин людей. Те саме відноситься до духовного виробництва, як воно проявляється в мові політики, законів, моралі, релігії, метафізики і т. д.» [2, с. 25].

Далі стверджується, що свідомість і духовна сфера вторинні по відношенню матеріальних процесів, похідні від них. «Свідомість ніколи не може бути чимось іншим, як усвідомленим буттям, а буття людей є реальний процес їх життя... у всій ідеології люди та їхні відносини виявляються поставленими на голову...» [2, с. 25]. На противагу цьому К. Маркс і Ф. Енгельс стверджують: «Ми виходимо не з того, що люди говорять, уявляють собі, – ми виходимо також не з існуючих тільки на словах, мислимих, уявних людей; для нас вихідною точкою є дійсно діяльнісні люди, і з їх дійсного життєвого процесу ми виводимо також і розвиток ідеологічних відбиттів і відгуків цього життєвого процесу. Навіть туманні утворення в мозку людей, і ті є необхідними продуктами, свого роду випарами їхнього матеріального життєвого процесу, який може бути встановлений емпірично і який пов'язаний із матеріальними передумовами» [2, с. 25]. Однак сучасні дослідження в різних галузях постнеокласичної науки спростовують це положення. Тим часом, ґрунтуючись на цьому припущенні, засновники марксизму роблять такий висновок: «Таким чином, мо-

раль, релігія, метафізика та інші види ідеології та відповідні їм форми свідомості втрачають видимість самостійності. У них немає історії, у них немає розвитку; люди, що розвивають своє матеріальне виробництво і своє матеріальне спілкування, змінюють разом з цією своєю діяльністю також своє мислення і продукти свого мислення. Не свідомість визначає життя, а життя визначає свідомість» [2, с. 25–26].

Проте тут необхідно зробити два важливі зауваження. Якщо вихідна передумова про вторинність свідомості (а також духовної сфери в структурі глобального господарства) не вірна, або вірна лише частково (тобто вірна лише на той час, коли панувала інша актуальна структура), то всі подальші міркування про первинність економічної складової опиняються під великим питанням. По-друге, необхідно відрізнити розуміння свідомості і духовної сфери, які є глибиною внутрішніми і суб'єктивними, від суспільних форм їх прояву.

Між тим, на думку відомих вчених, на місце питань, пов'язаних зі свідомістю, повинно прийти інше знання. Іншими словами, «це розуміння історії полягає в тому, щоб, виходячи саме з матеріального виробництва безпосереднього життя, розглянути дійсний процес виробництва і зрозуміти пов'язану з даним способом виробництва і породжену ним форму спілкування... як основу історії» [2, с. 36].

Таким чином, «історія не розчиняється у «самосвідомості», як «дух від духу», а кожен її щабель застає в наявності певний матеріальний результат, певну суму продуктивних сил, ставлення людей, що історично склалися, до природи і один до одного» [2, с. 37], які передаються наступним поколінням. І хоча наступні покоління змінюють наявні умови, ці умови все ж надають певного характеру розвитку даного суспільства. «Обставини в такій самій мірі творять людей, в якій люди творять обставини» [2, с. 37].

У своїй роботі «До критики політичної економії» К. Маркс, тепер уже більш детально і чітко, описує матеріалістичне розуміння історії. Він стверджує, що «в суспільному виробництві свого життя люди вступають в певні, від волі не залежні, виробничі відносини, які відповідають певному шаблю розвитку їхніх матеріальних продуктивних сил. Сукупність цих виробничих відносин становить економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому височить юридична і політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості. Спосіб виробництва матеріального життя зумовляє соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі. Не свідомість людей визначає їхнє буття, а, навпаки, їхнє суспільне буття визначає їхню свідомість. На певному ступені свого розвитку матеріальні продуктивні сили суспільства приходять у протиріччя з існуючими виробничими відносинами, або – що є тільки юридичним виразом останніх – з відносинами власності, усередині яких вони досі розвивалися. З форм розвитку продуктивних сил ці відносини перетворюються на їхні кайдани. Тоді настає епоха соціальної революції. Зі зміною економічної основи більш-менш швидко відбувається переворот у всій величезній надбудові. При

розгляді таких переворотів необхідно завжди відрізняти матеріальний, що з природничо-наукової точністю констатує перехід в економічних умовах виробництва, від юридичних, політичних, релігійних, художніх або філософських, коротше – від ідеологічних форм, в яких люди усвідомлюють цей конфлікт і борються за його вирішення... свідомість треба пояснювати із суперечностей матеріального життя, з існуючого конфлікту між суспільними продуктивними силами і виробничими відносинами» [3, с. 6–7].

Водночас представники сучасного марксизму стверджують, що «взаємодія так званих «базису» і «надбудови» так само не зводиться до однозначної детермінації другого першим. Методологія аналізу трансформаційних процесів дозволяє виявити, що для спільнот, які знаходяться в цьому стані (*перехідному періоді* – Д. Д.), характерно різке зростання значення соціально-політичних і соціально-культурних чинників, що викликано, зокрема, ослабленням базисної детермінації в умовах уже розпочатого відмирання старого способу виробництва і ще не завершеного генезису нового» [4, с. 227]. По-перше, це твердження частково суперечить твердженням К. Маркса, наведеним вище. По-друге, все одно стверджується лише частковий зворотний вплив нематеріальної сфери, і взагалі не йде мова про духовну сферу і свідомість як про нові актуальні структури. Безумовно, безглуздо заперечувати економічні досягнення і важливість матеріального виробництва. Йдеться про інше, про те, що головна сфера активності глобального господарства стає пов'язаною з внутрішнім розвитком. Це не просто одна з рис перехідного процесу, а властивість нової господарської епохи. У ній «домінантами розвитку стають цінності культурологічні, цивілізаційні, релігійні, сімейні чи пов'язані зі збереженням національної ідентичності. Що ж до безпосередньо економіки, то в цій ситуації вона стає сферою (механізмом) забезпечення відповідних цінностей, підпорядковується їм» [5, с. 16].

Класично, у навчальній і науковій літературі, присвяченій марксизму, виділяють п'ять великих етапів господарського розвитку, або, іншими словами, суспільних формацій, які існують, існували або тільки зароджуються: первіснообщинну, рабовласницьку, феодальну і капіталістичну. Також йдеться про новий, комуністичний етап розвитку людського суспільства.

Спускаючись на рівень кожної формації, можна побачити, що кожна з них має, в рамках вже описаної концепції, власні, часткові (окремі) закони і закономірності еволюції, які відбивають процес зародження, становлення, розвиток і зникнення даної стадії внаслідок появи іншої, більш прогресивної. «Кожен спосіб виробництва, кожна суспільно-економічна формація мають свою систему економічних законів. Але оскільки і способи виробництва, і формації є ступенями розвитку людської цивілізації, то їхні системи законів містять закони, загальні для всіх способів виробництва» [6, с. 10], які й пояснюються за допомогою методології матеріалістичного розуміння історії.

Тут яскраво проявляється аналогія теорії К. Маркса та рівня розвитку природничих наук його часу (особ-

ливо в аспекті відкриття еволюції), тобто період другої наукової революції, актуалізація ідей еволюційного розвитку в рамках класичної науки.

Ще більш чітко виражається кореляція між марксистською теорією і загальним станом наукового знання у такому: «Маркс розглядає суспільний рух як природно-історичний процес, яким управляють закони, які не тільки не знаходяться в залежності від волі, свідомості і наміру людини, а й самі ще визначають його волю, свідомість і наміри...» [7, с. 215–216]. Проте такий метод не дозволяє розглядати глобальне господарство як людинорозмірний комплекс, що історично розвивається, де саме усвідомлені рішення людини визначають шлях його подальшого розвитку.

До того ж, ще раз підкреслимо, дуже сумнівною видається матеріально-економічна детермінація всіх процесів господарського розвитку. Більш вірним буде застосування марксистської методології фундаментальної та актуальної структури людської діяльності, яка нам уявляється вкрай важливою. У цьому випадку глобальне господарство можна розглянути як складну багаторівневу систему, де ті чи інші фактори, залежно від періоду розвитку, стають актуальними.

Разом з тим, як показують багато сучасних дослідників марксизму, такий загальноприйнятний підхід історії на п'ять формацій не відображає всієї повноти марксистського вчення. «Складається враження, що термін «Gesellschaftsformation» вживається для позначення досить глобальних історичних епох і фактично не міг бути застосований для безпосереднього аналізу економічних процесів» [8, с. 39]. Поряд із добре відомим членуванням історії на п'ять періодів існує й інша класифікація, де «базовими ланками формаційного розвитку виступає «формаційна тріада»» [9, с. 129].

У 1881 р. К. Маркс виділив три глобальні періоди: а) первинна суспільна формація [10, с. 419] (або архаїчна [10, с. 404]), тісно пов'язана з спільною власністю; б) вторинна, або економічна суспільна формація, яку він пов'язує з приватною власністю; в) третинна формація (хоча у самого К. Маркса така назва не використовується).

Між тим, одночасно з цими глобальними етапами, можна виділити і «формації у вузькому сенсі слова» [9, с. 130], добре відомі нам періоди (рабовласницький, феодальний, капіталістичний), які є виразом глобальної економічної формації, насамперед у західноєвропейському варіанті. Сам К. Маркс у передмові до «Критиці політичної економії» зазначає, що «в загальних рисах, азійський, античний, феодальний і сучасний, буржуазний, способи виробництва можна позначити, як прогресивні епохи економічної суспільної формації» [3, с. 9]. Тобто в цей величезний період об'єднуються способи виробництва на підставі однієї, спільної для них, матеріальної характеристики. Для них пріоритетність економічної діяльності є основною особливістю або якістю. Таким чином, головною рисою, властивою всім малим економічним формаціям, є переважно економічна детермінація глобальних господарських процесів.

Водночас К. Маркс не розглядає первинну формацію як економічну, а називає її суспільною. Справа в

тому, що в ній, з одного боку, практично не було виділених економічних відносин, з іншого боку, ці відносини грали підлеглу роль стосовно родових зв'язків. «Первинна громадська формація характеризується архаїчним синкретизмом суспільних відносин... виробничі відносини не мають окремої форми буття» [9, с. 130].

Внаслідок виникнення приватної власності та інших факторів з'являються окремі економічні відносини, а також перевага економічної складової. Економічна складова набуває актуального значення. З цього Ю. К. Плетников робить важливий висновок щодо всього марксистського вчення: «відповідно марксистська теорія економічної структури суспільства, економічного базису і надбудови відбиває історичні реалії саме вторинної суспільної формації» [9, с. 130–131].

Ми вже зараз можемо стверджувати, що все людство знаходиться на порозі глобального переходу до якісно іншого етапу розвитку, що можна представити в марксистській методології як перехід до наступної великої суспільної формації (якщо новий період взагалі можна назвати формацією), або, за словами К. Маркса, комуністичного суспільства. Сучасні дослідники акцентують увагу на тому, що «в класичному марксизмі виявився недооцінений зроблений ним же висновок про перехід не тільки від капіталізму до нового суспільства, але й від всієї епохи відчуження до епохи соціального визволення як головного змісту трансформацій, які переживає людство. Ця глобальність переходу поставила питання... перетворення капіталізму в контексті набагато більш масштабної проблеми принципового вирішення системи глобальних проблем відчуження Людини, Суспільства і Природи» [11, с. 262].

Між тим, необхідно визнати, що немає достатніх підстав (швидше навпаки), поширювати, в масштабах глобального господарства, основні системні якості та характеристики другої суспільної формації на третю, яким би іменем ми її не назвали. «Революція являє собою епоху заміщення відносин економічної суспільної формації відносинами, за своєю суттю неекономічними» [8, с. 47]. У цьому суспільстві найбільш важливим видом діяльності стає загальна праця, яка, за своєю суттю має творчий характер. «Унікальність загальної праці, співвідноситься з духовним виробництвом... означає принципову неможливість виміряти одержувані результати витратами суспільно необхідної праці ... навряд чи можна говорити і про їхню граничну корисність. Поняття загальної праці стає не економічною, а соціокультурною категорією» [9, с. 131]. Ми погоджуємося з цією точкою зору, що духовне виробництво, яке здійснюється на основі загальної праці, не може бути реалізовано за тотального панування системи економічних відносин і пояснено за допомогою вузькоекономічної методології. Як стверджують марксистські дослідники, у загальній праці «знята протилежність як матеріальної і духовної праці, так і протилежність праці абстрактної і конкретної. Конкретний результат такої праці в силу саме своєї конкретності, унікальності, а не своєї абстрактної вартості, має загальне значення, має цінність. І чи можна природу цієї праці і створюваного нею багатства ви-

разити за допомогою економічних категорій вартості, товару, грошей та іншого?» [12, с. 165]. Однак не менш важливим є сам внутрішній процес такої праці, а також сама людська особистість як її головний результат.

Саме економічні відносини, при пануванні загальної праці, виявляють себе лише як один з багатьох елементів соціокультурних відносин, або вони будуть практично невіддільні від них. Тобто, головні господарські мотиви і принципи діяльності людини в господарській системі, заснованій на загальній праці, здійснюються не на підставі закону вартості або іншої економічної складової, а на зовсім іншій базі. Дане положення є прикладом того, що в сучасному суспільстві багато звичних принципів функціонування господарства перестають працювати. У цьому випадку ми підходимо до характеристики сучасного суспільства (з точки зору різних дослідників) як метоекономіки, трансринкової економіки або, якщо більш широко, – постеконічного господарства.

ВИСНОВКИ

У підсумку, якщо розглядати формаційну концепцію в розширеному варіанті, ми отримуємо більш сутнісне розуміння сучасних глобальних процесів. Водночас ця концепція показує, що при переході до нового суспільства багато більш конкретних положень марксистської методології, що стосуються економічної суспільної формації, виявляються за межами її розуміння. Іншими словами, ці глобальні господарські метаморфози можна назвати переходом від «царства необхідності» (передісторії) до «царства свободи», а не просто черговою кризою. Відбувається «перехід від економічної суспільної формації до комуністичної (постеконічної)» [9, с. 131]. Зараз спостерігається рух до кардинально іншого періоду існування глобального господарства. Капіталізм, або більш широке поняття – індустріальна цивілізація, є способом виробництва, який є останнім у всій величезній економічній формації. «З відходом капіталізму з історичної арени йде в минуле і вся економічна суспільна формація» [13, с. 54]. Таким чином, у теорії та методології дослідження господарських трансформацій необхідно зробити «акцент на розумінні сучасної (у широкому сенсі слова, починаючи з ХХ століття) реальності як епохи глобальних, якісних змін у самих основах суспільного життя, що створюють передумови для генезису не тільки посткапіталістичного, а й постіндустріального, постеконічного суспільства...» [14, с. 29]. Використання марксистської методології саме в цьому аспекті дослідження глобальних господарських трансформацій є достатньо продуктивним. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Степин В. С.** Маркс и тенденции современного цивилизационного развития / В. С. Степин // Карл Маркс и современная философия : сб. материалов науч. конф. к 180-летию со дня рождения К. Маркса / Под ред. Н. И. Лапина. – М. : РАН. Ин-т философии, 1999. – 380 с.
2. **Маркс К.** Немецкая идеология : Сочинения. – 2-е изд. – Т. 3 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Издательство политической литературы, 1955. – 650 с.

3. Маркс К. К критике политической экономии : Сочинения. – 2-е издание. – Т. 13 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Издательство политической литературы, 1959. – 573 с.

4. Бузгалин А. В. Методология и теория исследования социализма: некоторые полемические замечания / Под ред. Бузгалина А. В. // Марксизм: Альтернативы XXI века (дебаты постсоветской школы критического марксизма). – М. : ЛЕНАНД, 2009. – 264 с.

5. Гальчинський А. За межами капіталізму / А. Гальчинський // Економіка України. – 2011. – № 9. – С. 4–16.

6. Чухно А. А. Дialeктическая философия и методы экономической теории / А. А. Чухно // Экономическая теория. – 2006. – № 4. – С. 3–15.

7. Развитие метода политической экономии / Под ред. А. К. Покрытана. – М. : Экономика, 1986. – 271 с.

8. Иноземцев В. Л. Две концепции исторического развития: марксизм и постиндустриализм / В. Л. Иноземцев // Философские исследования. – 1997. – № 3. – С. 30–73.

9. Плетников Ю. К. Формационная и цивилизационная триады К. Маркса / Ю. К. Плетников // Карл Маркс и современная философия : сб. материалов науч. конф. к 180-летию со дня рождения К. Маркса / Под ред. Н. И. Лапина. – М. : РАН. Ин-т философии, 1999. – 380 с.

10. Маркс К. Наброски ответа на письмо В. И. Засулич : Сочинения. – 2-е изд. – Т. 19 / К. Маркс. – М. : Издательство политической литературы, 1961. – 533 с.

11. Бузгалин А. В. XXI век и «провалы марксизма»: в чем был прав и в чем ошибался Карл Маркс? / Под ред. А. В. Бузгалина // Марксизм: Альтернативы XXI века (дебаты постсоветской школы критического марксизма). – М. : ЛЕНАНД, 2009. – 264 с.

12. Межуев В. М. Так что же такое коммунизм? / В. М. Межуев / Под ред. А. В. Бузгалина // Марксизм: Альтернативы XXI века (дебаты постсоветской школы критического марксизма). – М. : ЛЕНАНД, 2009. – 264 с.

13. Колганов А. И. Современный социализм. Марксистская версия (продолжение) / А. И. Колганов // Альтернативы. – 2009. – № 3. – С. 49–70.

14. Бузгалин А. В. Методология и теория исследования социализма: некоторые полемические замечания / Под ред. А. В. Бузгалина // Марксизм: Альтернативы XXI века (дебаты постсоветской школы критического марксизма). – М. : ЛЕНАНД, 2009. – 264 с.

REFERENCES

Buzgalin, A. V. "Metodologiya i teoriya issledovaniya sotsializma: nekotorye polemicheskie zamechaniya" [The methodology and the theory of the study of socialism, some polemical remarks]. *Marksizm: Alternativy XXI veka (debaty postsovetskoy shkoly kriticheskogo marksizma)*. Moscow: LENAND, 2009.

Buzgalin, A. V. "XXI vek i «provaly marksizma»: v chem byl prav i v chem oshibalsia Karl Marks?" [XXI century and "failures of Marxism": what was right and what was wrong Karl Marx?]. *Marksizm: Alternativy XXI veka (debaty postsovetskoy shkoly kriticheskogo marksizma)*. Moscow: LENAND, 2009.

Buzgalin, A. V. "Metodologiya i teoriya issledovaniya sotsializma: nekotorye polemicheskie zamechaniya" [The methodology and the theory of the study of socialism, some polemical remarks]. *Marksizm: Alternativy XXI veka (debaty postsovetskoy shkoly kriticheskogo marksizma)*. Moscow: LENAND, 2009.

Chukhno, A. A. "Dialekticheskaya filosofiya i metody ekonomicheskoy teorii" [Dialectical philosophy and methods of economic theory]. *Ekonomicheskaya teoriya*, no. 4 (2006): 3-15.

Halchynskyi, A. "Za mezhamy kapitalizmu" [Beyond capitalism]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 9 (2011): 4-16.

Inozemtsev, V. L. "Dve kontseptsii istoricheskogo razvitiia: marksizm i postindustrializm" [Two concepts of historical develop-

ment of Marxism and post-industrialism]. *Filosofskie issledovaniia*, no. 3 (1997): 30-73.

Kolganov, A. I. "Sovremennyy sotsializm. Marksistskaia versiya (prodolzhenie)" [Modern socialism. The Marxist version (continued)]. *Alternativy*, no. 3 (2009): 49-70.

Marks, K. Nabroski otveta na pismo V. I. Zaslulich : *Sochineniya* [The outline response to the letter Zaslulich: Works]. Moscow: Izdatelstvo politicheskoy literatury, 1961.

Marks, K., and Engels, F. *Nemetskaia ideologiya : Sochineniya* [German Ideology: Works]. Moscow: Izdatelstvo politicheskoy literatury, 1955.

Mezhuev, V. M. "Tak chto zhe takoe kommunizm?" [So what is communism?]. *Marksizm: Alternativy XXI veka (debaty postsovetskoy shkoly kriticheskogo marksizma)*. Moscow: LENAND, 2009.

Marks, K., and Engels, F. *K kritike politicheskoy ekonomii : Sochineniya* [Critique of Political Economy: Works]. Moscow: Izdatelstvo politicheskoy literatury, 1959.

Pletnikov, Yu. K. "Formatsionnaia i tsivilizatsionnaia triady K. Marksa" [The formation and civilization triad of K. Marx]. *Karl Marks i sovremennaya filosofiya*. Moscow: RAN; In-t filosofii, 1999.

Razvitie metoda politicheskoy ekonomii [Development of a method of political economy]. Moscow: Ekonomika, 1986.

Stepin, V. S. "Marks i tendentsii sovremennogo tsivilizatsionnogo razvitiia" [Marx and tendencies of modern civilization development]. *Karl Marks i sovremennaya filosofiya*. Moscow: RAN; In-t filosofii, 1999.